

sætninger fortæller os om den gamle almues lydhørhed over for naturens cyklus, som da også blev brugt som målestok for forskellige gøremål: 'Naar Tidseltoppen ryger, saa er Faaremælken god', hed det f.eks.

Kvindearbejdet var omfattende og krævede en flerårig uddannelse i hjemmet og senere på en gård eller et gods. Kønsarbejdsdelingen var skarp, og kvinderne udførte en del af arbejdet sammen i fællesskaber, som mændene var udelukkede fra. Det gjaldt tekstilfremstillingen, ølbrygningen, bagningen, malkningen og smørkærringen. I høstarbejdet deltog begge køn, men også her var de to køns arbejdsopgaver nøje defineret og skarpt adskilte.

I løbet af 1800-tallet gik der skår i den gamle kønsarbejdsdeling, men endnu langt op i århundredet var kønsarbejdsdelingen fra fællesskabets tid stort set bibeholdt. Følgende skematisk oversigt over kvinde- og mandsarbejdet viser, hvorledes organiseringen af produktionen var naturbestemt og cyklisk. Herved sikrede man den bedste udnyttelse af arbejdskraft og ressourcer.

Døgnets rytme

vinter/forår

<i>Mandsarbejde</i>	<i>Kvindearbejde</i>	<i>Kvartals- og månedsopgaver</i>
pasning af heste	malkning	bagning
skovarbejde	pasning af får, køer	brygning
huggehusarbejde	og fjerkræ	tøjtvaske
såning/	tilberedning af davre	fåreklipning
pløjning	mælkeforarbejdning	slagtning
tærskning	kartning	
vedligeholdelse af arbejdsredskaber	spinding	
aftensæde	vævning	
	striking	
	lysestøbning	
	rengøring	
	børnepasning	
	tilberedning af middagsmad	
	malkning	
	rengøring af mælketøjet	
	tilberedning af aftensmad	
	aftensæde (husflid)	
	børnepasning	
	tilberedning af nadver	
	malkning	

Døgnets rytme

sommer/efterår

Mandsarbejde	Kvindearbejde	Kvartals- og månedsopgaver:
pasning af heste	malkning	de samme
pløjning	pasning af dyrene	som vinter/forår
markarbejde i hø- og kornhøst	malkning	
tørvegravning	tilberedelse af måltiderne	
vedligeholdelse af bygninger, gærder, hegn	pløjning	
	markarbejde i hø- og kornhøst	
	rengøring	
	klining af bygninger	
	kartoffeloptagning	
	børnepasning	

Skemaet er forenklet. Først og fremmest består forenklingen i, at de mange delopgaver, som hørte under en mere omfattende opgave, ikke er nævnt. Det kan dreje sig om delopgaver, som hovedopgaven enten forudsatte eller mundede ud i. Til *madlavning* skal f.eks. regnes: indsamling af brænde, optænding af ovn, vandhentning og opgravning af kartofler osv. Når dertil lægges, at kvinderne ofte stod i træk ved det åbne ildsted på et koldt, lerstampet gulv, kommer den samlede anstrengelse ved den tilsyneladende nemme kvindelige syssel til at fremstå i et noget andet perspektiv. *Tøjkask* indbefattede bl.a. indsamling af brænde, optænding af ovn, fremstilling af lud (aske og urin, som anvendtes til tøjkask), indbæring af vand, vridning og rulning. Til *pasning af får, kvæg og fjerkræ* hørte fodring, mugning i stalden, behandling af syge dyr osv. osv.

Karakteristisk for kvindearbejdet var, at arbejdsopgaverne i mange tilfælde bestod af meget sammensatte arbejdsprocesser, hvorimod mandsarbejdet var enklere og mindre sammensat. Hovedoverskrifterne for kvindearbejdet dækker altså over flere arbejdsaktiviteter, end det er tilfældet for mandsarbejdet.

En del af de kvindelige arbejdsopgaver forudsatte fysisk styrke og udholdenhed. Det var store, tunge og besværlige redskaber, der skulle håndteres: brygge-, tappe- og vaskekar og fyldte mælke-spande skulle bæres hjem fra fjerntliggende marker. Mugningen i stalden, tørvegravning og møgspredning var også hårdt fysisk arbejde – for ikke at tale om den råstyrke, der skulle til for at ælte en dej af 50 kg. rugmel.³⁾

Planlægning og koordinering

Kvindens daglige pligter: malkningen, tilberedningen af måltiderne, opsynet med børnene og husfliden om aftenen gav en lang arbejdsdag. Længere blev den, når kvartals- og månedsopgaverne skulle indpasses; tøjkasken, ølbrygningen, bagningen og slagtingen betød, at kvindernes arbejdsdag undertiden begyndte kl. 3 om morgenen, for det ekstra arbejde skulle klares, uden at det greb forstyrrende ind i dagens faste gang.

Det krævede overblik, organisationstalent og økonomisk sans at klare hele det kvindelige ansvarsområde. Mange af arbejdsopgaverne var indbyrdes afhængige; således skulle gæren fra sidste ølbrygning dække gærforbruget til brødbagningen indtil næste bryggedag. Kvinderne skulle sørge for, at slagtingen sikrede såvel det daglige forbrug som det ekstra forbrug i højtiderne og høstsæsonen i et rimeligt fordelingsforhold. Tøjkasken skulle helst udføres efter fårevask, da snavsevandet herfra blev anvendt.

Det var kvindernes ansvar at få dette system af komplekse og indbyrdes afhængige opgaver til at gå op i en højere enhed. Forstyrrelser i systemet kunne få nærmest katastrofale følger for den selvforsynende husholdning, for ressourcerne var knappe og produktionsprocesserne lange og besværlige. Den begrænsede fejlmargen, som de sociale og økonomiske forhold tillod med hensyn til planlægning af arbejdet, der var afpasset døgnets og naturens cyklus, stillede alt i alt store krav til kvindernes kvalifikationer.

Den senere udvikling bekræfter spændvidden og flersidigheden i den viden, som en kvinde i 1800-tallet måtte være i besiddelse af for at kunne varetage sit ansvar i husholdningen: fremstillingen af rengørings- og vaskemidler, af brød, øl, smør og ost, af kød- og